

Sverige jobbar

Myten om det svenska lönearbetet

Erik Kytömäki

Abstract

This thesis revolves around wage labour and its constitution in the Swedish society and how its being has become a non-political issue, a paradigmatic truth. This is presented through the organization of the Swedish workers movement but also through present day mainstream politics. With the ambition of unravelling the foundation on which this norm is built Roland Barthes concept of the myth is used, impressions are also taken from Cynthia Weber's and Martin Hall's use of said Barthes. The main argument, which to a large extent is driven with Max Weber's theories on the connection between the protestant ethics and the spirit of capitalism, is that the story of the wage labour is told through its roots in protestant ethics and a capitalistic structure. Several, mostly Marxist, labour critical theorists are also used in the analysis in order to explain the myth but also present a first step towards a counter myth.

Nyckelord: Arbete, Barthes, Myt, Protestantism, Kapitalism

Antal ord: 9690 (61232 tecken)

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Metod och teori.....	2
1.2 Material och disposition.....	3
2 Historisk bakgrund	4
2.1 Arbetarnas organisering.....	4
2.2 Konflikter och samrören.....	5
3 Det dygdiga arbetet	6
3.1 Den gode arbetaren.....	6
3.2 Den nyktre arbetaren.....	8
4 Det nyttiga arbetet	11
4.1 För samhället.....	11
4.2 För individen.....	13
5 Det nya arbetet	16
5.1 Ett privilegium.....	16
5.2 En annan väg?.....	18
6 Avslutning	20
7 Referenser	22
7.1 Elektroniska källor.....	22
7.2 Tryckta källor.....	23

1 Inledning

Arbetet är grunden för människans frihet och välfärd (Socialdemokraterna, 2013)

Så inleds ett av de tre första styckena i socialdemokraternas partiprogram från 2013. Rubriken för stycket är *Arbetets värde* och står jämte rubrikerna *Demokrati* och *Frihet, jämlikhet och solidaritet*, tillsammans ska dessa uttrycka fundamenten för deras syn på samhället och politiken. Så central är alltså tanken kring det mänskliga arbetet hos Sveriges största parti. Att detta sedan inte bara gäller socialdemokraterna utan går att finna hos samtliga riksdagspartier, exempelvis i hur moderaterna nu gör anspråk på att vara Sveriges enda arbetarparti, anser jag på ett bra sätt visar hur arbetet har kommit att bli en självklarhet i samhället. Tittar man noggrannare på övriga riksdagspartier så ser man också att inte bara arbetet som sådant är en norm utan framför allt dess utformning. Förutom vänsterpartiet som i viss mån avviker då man förespråkar sex timmars arbetsdag så strävar samtliga riksdagspartier efter ett samhälle där varje vuxen människa ska lönearbета 40 timmar i veckan från det att man avslutar sin skolgång tills dess att man börjar närma sig sjuttio. Detta gäller samtliga människor och beskrivs som det enda sätt vi kan upprätthålla ett välfärdssamhälle på. Vad jag finner intressant i detta ligger i gränslandet mellan arbetets förändring och det stillastående. Just detta beskrivs i Roland Paulsens bok *Arbetssamhället – hur arbetet överlevde tekniken* där motsättningen mellan en enorm teknisk utveckling i form av effektivitet och produktion och det faktum att arbetet i mångt och mycket ser likadant ut som för hundra år sen ligger i fokus (Paulsen, 2010, s. 9). Men där Paulsen framför allt på en rationell argumenterande grund talar om hur arbetet utformas och kan utformas idag vill jag ta ett steg tillbaka för att förklara hur arbetet kom att bli den norm det idag är. Vad som kommer ligga i fokus för uppsatsen är just hur arbetets vara eller icke-vara inte längre är en politisk fråga utan har blivit en sanning och något vi tar för givet. Man kan tala om hur diskursen är fast i ett visst tankesystem där de motsättningar som finns snarare handlar om olika vägar att nå liknande mål eller mindre förändringar inom ett förgivet taget system, som lönesättning eller anställningsvillkor istället för omstruktureringar eller upplösande av hela systemet. Arbetets existens och utformande har blivit en sanning, en myt. Med det sagt så vill jag inte förminska de strider som förs och har förts på arbetsmarknaden eller dess vikt för de inblandade då lönearbetet genom sin utformning gjort sig självt livsviktigt för människors överlevnad utan istället se det som ytterligare ett tecken på hur arbetets vara och övergripande struktur har blivit avpolitiserad och något självklart.

Med andra ord vill jag blottlägga den grund på vilken myten om lönearbetets utformning i Sverige idag ligger. Detta kan ses som min frågeställning och utgångspunkt.

Relevansen för uppsatsen bygger jag på just det ovan nämnda avpolitiserandet av arbetets utformning i Sverige. Att något som är så centralt och viktigt för så många människors liv blir självklart och försvinner från diskursen kräver ett problematiserande. Detta tycker jag gäller så fort något bli för självklart eller dominerande och vare sig man vill legitimera den rådande strukturen eller letar efter sätt att förändra den på så är det viktigt att förstå den.

Något nödvändigt för min analys av arbetet är att ta upp är själva definitionen av arbete. Jag vill vara tydlig med att jag syftar till lönearbete, som kan definieras som organiserat arbete som utförs mot en ersättning. Annat obetalt arbete, frivilligt eller ofrivilligt, kommer i den mån det tas upp definieras och tydliggörs och främst användas i relation till lönearbetet.

1.1 Metod och teori

Mitt tillvägagångssätt för att komma åt myten kring lönearbetet har sin grund i Roland Barthes teori om myter. Barthes är en del i den franska strukturalistiska traditionen som etablerades i mitten av 1900-talet och har sin grund i Saussures idéer kring hur vi konstituerar och förstår världen genom språket. Barthes är dock inte lika teknisk och textinriktad som Saussure i sin användning av språket utan istället menar han att tecken, symboler och praktiker kan innehålla lika mycket mening som texten och språket självt, alla dessa är yttranden. Myten är ett sådant yttrande (Barthes, 2007, s. 201) och Barthes beskriver det som ”det som vi anser vara självklart” (Barthes, 2007, s. 9). Det är alltså något som blivit avpolitiserat eller naturaliserat och därför inte längre ses som politiskt. Myten kan studeras och avslöjas genom att läsa den och hitta dess mening. Enligt Barthes finns det inga givna fakta som myten är uppbyggd av utan dessa fakta är tolkade och berättade för att ge myten dess mening, vår förståelse av världen och historien är alltså ett slags narrativ som alltid har en berättare (Barthes, 2007, s. 201). Dessutom är mytens form i ständig förändring medan dess väsentliga funktion hela tiden finns kvar. Att förstå myten görs då genom att omtolka dessa fakta och mytens uttryck och därigenom avslöja mytens väsentliga funktion. Först då, i och med avslöjandet, så kan man se mytens ideologi, alltså dess politiska grund som föregår det avpolitiserade och naturliga tillståndet (Barthes, 2007, s. 222). En viktig poäng vad gäller myten är hur dess avslöjande inte är ett faktiskt tillstånd utan att det handlar om en idé som är konstruerad och uppbyggd av flera tolkade fakta. Därför är också intertextualitet viktigt när man studerar myten för att förstå hur olika uttryck i form av språk och praktiker påverkar och hänger samman med varandra. Här förstår man också hur myten skiljer sig från exempelvis diskursen då den inte är styrd på samma sätt och inte heller har samma tydliga hierarki. Diskursens avslöjande har en tydligare maktaspekt och består mer i ett avtäckande

av en styrande kraft (Bergström & Boréus, 2005, s. 309) medan myten förstås genom hur den är uppbyggd av olika uttryck i form av språk, symboler och praktiker. Med det sagt så är inte myten helt fri från maktspekter utan skaparen av myten har makt (Hall, 2006, s. 179). Denna makt innebär främst i att den som skapar myten har auktoritet att göra den till upplevd sanning.

Som jag nämnde är dock Barthes teori kring myter bara grunden för mitt tillvägagångssätt, för att anpassa det bättre till min studie av arbetet kommer jag också ta intryck av Cynthia Webers (2010) respektive Martin Halls (2006) användande av just Barthes. Båda använder myten för att förstå en mytologiserad världsbild som förmedlas i populärkultur, vilket ligger väl i linje med hur avslöjandet av myten inte är ett avslöjande av en objektiv sanning utan en förståelse för hur tolkningar har satts samman till en berättelse, en upplevd sanning. Samtidigt blir denna avslöjandeprocess berättandet av en egen berättelse (Hall, 2006, 180). Vad som främst skiljer Weber och Hall från Barthes är att de tar ännu ett steg bort från den formaliserade och språkligt tekniska Saussure och läser teorier som om de vore myter. Hall menar att detta ger utrymme för en bred kritik vilket lämpar sig bra för det sätt på vilket jag vill angripa myten kring arbetet (Hall, 2006, s. 178).

1.2 Material och disposition

Då mitt tillvägagångssätt bygger på en bred tolkning av myten kommer jag främst läsa partiprogram från de nutida socialdemokraterna och moderaterna samt de tidiga socialdemokraterna och därifrån försöka avslöja på vilken grund myten om arbetets utformning i Sverige är byggd. Då socialdemokraterna kom att bli både arbetarklassens parti och statsbärande under större delen av 1900-talet samt att socialdemokraterna och moderaterna idag slåss om att vara arbetarnas parti menar jag att detta material på ett bra sätt speglar den allmänna uppfattningen kring arbete och i synnerhet uppfattningen hos de som arbetar. Med utgångspunkt i dessa partiprogram kommer jag sen använda historiskt andrahandsmaterial för att få grepp kring kontexten men också en del arbetskritisk litteratur för att komma åt motsättningar och för att hitta alternativ till myten. Central för min förståelse av myten kommer Max Webers *Kapitalismens uppkomst* (1986) vara där kapitalismen spåras och delvis förklaras genom en protestantisk etik och världsåskådning.

Då kontext och intertextualitet är viktigt för att förstå myten så kommer jag försöka bygga en historisk grund kring synen på arbetet och arbetets organisering i Sverige och utifrån detta ta upp olika aspekter av arbetet som vi idag känner det. De delarna kommer röra sig mellan arbetet som kollektivt och individuellt och arbetet som själsligt och ekonomiskt. Överlag kommer, liksom myten är intressantast i övergången mellan politisk och naturlig, mitt fokus på arbetet ligga på brott och skiften i uttryck och praktiker.

2 Historisk bakgrund

2.1 Arbetarnas organisering

För att till fullo kunna förstå vad myten kring arbetet och dess utformning idag bygger på och hur arbetet blev avpolitiserat och naturaliserat måste vi först förstå hur det blev politiserat från början. Paulsen beskriver arbetets historia i världen genom en utveckling från straff till plikt och sedan från plikt till rättighet, det är i det andra brottet som jag tror vi hittar arbetets fulla intåg i den politiska sfären. Förvisso skulle man kunna argumentera för att arbetet alltid varit politiskt då det innehåller maktdimensioner såväl inom familjen som staten. Med detta sagt så kommer jag lägga fokus på tiden då arbetet blev föremål för den politiska debatten och för första gången organiserades. Paulsen spårar startskottet till februarirevolutionen i Frankrike 1848 då arbetarklassen revolterade mot monarkin (Paulsen, 2010, s. 46), då min avgränsning för uppsatsen är Sverige så kommer jag använda den första arbetarorganisationens bildande 1850 som min utgångspunkt (Nordin, 1981, s. 72). Detta var den första av många fackföreningar som skulle komma att bildas under 1800-talets andra hälft för att gemensamt kunna kräva rätten till arbete och bättre arbetsvillkor. Till en början var fackföreningarna små och väldigt specifika för de olika yrkena, exempelvis fanns det olika fack för murare och tegelbärare trots att de egentligen är del av samma process. Men i takt med att fackföreningarna växte i antal kom också idéer om gemensam organisering och 1882 författades det första gemensamma fackliga programmet av vad som året därpå skulle komma att bli Fackföreningarnas centralkommitté (Nordin, 1981, s. 76). Kraven som framfördes gällde bland annat 10 timmars arbetsdag och inrättandet av det vi idag känner som arbetsförmedlingen (Nordin, 1981, s. 1981).

Ytterligare steg mot att politiskt organisera och centralisera kampen för arbetarnas villkor var socialdemokraternas bildande 1889. Partiet blev en samlingspunkt för olika fackföreningar men hade givetvis den huvudsakliga uppgiften att föra arbetarnas kamp även parlamentariskt. Den i alla fall officiellt partipolitiskt obundna landsorganisationen (LO) tog i och med sitt bildande 10 år senare över rollen som central punkt och samlingsplats för de olika fackföreningarna (Nordin, 1981, s. 90).

2.2 Konflikter och samrören

För ytterligare förståelse för denna arbetarrörelsens organisering är det viktigt att se till kontexten i vilken den genomfördes. Den kanske mest centrala texten för arbetarkampen är det av Karl Marx och Friedrich Engels författade *Det kommunistiska partiets manifest* 1848. Boken som närmast har formen av en politisk pamflett kom att ha oerhört stor betydelse för bildandet av såväl fackföreningarna som socialdemokraterna (Kokk, 2001, s. 11). Som jag senare kommer visa präglades socialdemokraternas politik under denna tid av spänningen mellan den marxistiskt revolutionära retoriken och den mer pragmatiskt reformistiska. Boken är också viktig då man ser till de inre stridigheter som arbetarrörelsen präglades av. De fanns flera grupperingar och motsättningar som inte är helt förenliga med bilden av en helt enad arbetarklass. Främst stod dessa strider mellan de mer radikala krafterna i form av syndikalister och kommunister mot de reformistiska socialdemokraterna och socialliberalerna (Nycander, 2008, s. 38). Just tolkningen av Marx och därigenom synen på arbetet var en av de största anledningarna till meningsskiljaktigheter och splittringar.

Förutom de inre stridigheterna så var givetvis de yttre kamperna viktiga för hur arbetarrörelsen kom att organiseras. Slutet av 1800-talet och början av 1900-talet präglades till stor del av såväl arbetsrelaterade stridsåtgärder såsom strejker och lockouter (Paulsen, 2010, s. 55) men också faktiska våldsamheter där kanske bombdådet mot Amalthea 1908 och skotten i Ådalen 1931 är de mest kända (Nycander, 2008, s. 57). Det instabila klimatet på arbetsmarknaden och i samhället i stort skulle sedermera leda till Saltsjöbadsavtalet, uppgörelsen då det beslutades att motsättningarna på arbetsmarknaden skulle skötas genom diskussioner och konsensusökande mellan LO och SAF samtidigt som staten skulle stå utanför (Nycander, 2008, s. 74).

Som sista del i uppbyggandet av en kontext kring hur arbetet blev politiskt vill jag ta upp den frikyrkliga väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen, där den senare kom att ha en väldigt stark koppling till arbetarrörelsen. Väckelserörelsen blev särskilt stark i Sverige under det sena 1800-talet och bestod av olika förgreningar och frikyrkor inom den protestantiska läran (Kjellberg, 1979, s. 27). Sprungen ur dessa protestantiska rörelser var också nykterhetsrörelsen som vid samma tid skulle komma att växa sig stark och ha sin största storhetstid under 1920-talet. Främst skulle dessa rörelser ha en stark inverkan på arbetares organisering genom föreningsliv och bildning (Kjellberg, 1979, s. 70).

Som avslutning innan jag går vidare till själva analysen av myten kring arbetet vill jag ta med en fråga som på ett utmärkt sätt fångar in problematiken jag vill komma åt, från den anarkistiske tänkaren Pjotr Kropotkin. I relation till tidigare nämnda revolt i Frankrike frågade han sig varför de strejkande byggnadsarbetarna inte krävde välfärd istället för arbete (Paulsen, 2008, s. 51). En fråga som visar hur även stridande parter och i dikotomi stående motståndare omedvetet kan vara överens om och fast i samma tankesystem genom att ha tagit myten för sann.

3 Det dygdiga arbetet

3.1 Den gode arbetaren

Ett framgångsrikt samhälle vilar på människor som bygger samhället, alla som går till jobbet, alla som använder sin frihet till att ta ansvar för sig själva och för andra (Moderaterna, 2011, s. 5).

Det finns många sätt att beskriva vad en arbetare är och bör vara men jag tror att citatet ovan på ett bra sätt ringar in den idag rådande normen, att man hittar idealarbetaren i gränslandet mellan det individuella och det kollektiva. Det individuella tar sig ofta form genom det personliga ansvaret för sin egen tillvaro, att man just går till jobbet varje dag för att tjäna sitt uppehälle och gör man inte det kan man heller inte förvänta sig att någon annan gör det åt en. Ordspråket att var och en är sin egen lyckas smed förklarar det hela ganska bra. Vad man menar med lycka kan dock förstås på olika sätt. Det görs nog oftast idag i ekonomiska termer men historiskt kan man förstå det i en kristen kontext då det hårda arbetet var ett sätt att vara en god kristen och säkra sin plats i himlen. Idén om att den flitige och dygdige arbetaren ska belönas är tydlig i moderaternas retorik. Parollen att ”arbete ska löna sig” kan man se som ett uttryck för detta som visar på ett ideal men som också ger konsekvenser i faktiska reformer och lagändringar som har inneburit högre disponibel inkomst för de arbetande och lägre ersättningar för de som är arbetslösa eller sjukskrivna (Alliansen, 2010, s. 9). Samtidigt som det är viktigt att arbete ska löna sig så finns det i det dygdiga arbetet en tanke om att göra rätt för sig, att legitimera sig själv genom att följa de uppsatta reglerna, skatteverkets slogan vittnar om något om detta (Skatteverket, 2012). Genom detta kommer vi också in på den kollektiva eller sociala aspekten av arbetaren. Som moderaterna säger så tar man inte genom sitt arbete bara ansvar för sig själv utan också andra (Moderaterna, 2011, s. 5). Man kan alltså här skönja en tanke om att var och en måste dra sitt strå till stacken för att vara del av det samhälle som byggs. Är man inte med och bygger landet har man heller inte rätt till dess välfärd. Tydligast ser man idag detta i begreppet samhällsbärare, det vill säga de människor som enligt moderaterna ”förtjänar uppskattning för sitt arbete - de bygger Sverige starkt” (Moderaterna, 2011, s. 5). Samtidigt som den enskildes arbete ses som något för sig själv och andra så kan det också förstås som en handling inför andra. Att arbetet är mer än bara en handling som sker utom individen utan också vittnar om personlighet och karaktär; den som arbetar uppfattas som ansvarstagande och ärlig. Det jag vill visa med detta är att arbetet kanske inte riktigt bygger på den frihet eller vilja som såväl socialdemokrater som moderater vill göra gällande. Det finns tydliga fördelar, ekonomiska som sociala,

med att tillhöra den arbetande gemenskapen samtidigt som det finns tydliga nackdelar med att stå utanför den. Den här synen på arbetaren är dock ingen ny företeelse utan har sin början i arbetarrörelsens organisering.

Som jag tidigare beskrev så växte parallellt med arbetarrörelsen också andra rörelser såsom väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen. I smältpunkten för dessa kom något som oftast beskrivs som en skötsamhetskultur att bildas, ett slags ideal för arbetaren och arbetarklassen (Ambjörnsson, 1988, s. 72). Dels var detta en reaktion på att arbetarklassen tidigare setts som och i viss mån levt upp till bilden av en försupen, demoraliserad och splittrad klass. Men skötsamheten var också något som kom med industrialiseringen och den moderna produktionen, att inte längre endast stå för sin egen produktion utan att vara en kugge i en större maskin (Ambjörnsson, 1988, s. 19). Skötsamhetens ideal kom i viss mån från borgerligheten med tankar om återhållsamhet och gott uppförande men blev ett sätt på vilket man gemensamt kunde föra talan och kamp för bättre villkor mot just borgerligheten. I den uppenbara paradoxen att acceptera och omfamna ideal från borgerligheten för att bekämpa densamma börjar vi se myten och hur kampen om arbetet har skett inom dess ramar (Ambjörnsson, 1988, s. 107). Skötsamhetsidealet innehöll både de individuella och kollektiva aspekter som jag beskrev i dagens syn på arbetaren men nyckelordet för att förstå dåtidens syn är heder. I hedersbegreppet finns dels tanken om att försörja sig själv och därmed inte behöva acceptera socialbidrag eller annat stöd. Dessutom innebar hedern att inte svika kollektivet, vare sig det gällde på arbetarplatsen eller i det föreningsliv som växte fram i och med de nämnda folkrörelserna (Ambjörnsson, 1988, s. 100). Redan här fanns alltså tanken om att den som vill ta del av samhällets frukter får vara med och lägga grunden.

Både i språket kring och praktikerna som är arbete, såväl då som nu, kan man se hur det tydligt skapas ett inkluderande och ett exkluderande. Inkluderingen i gemenskapen legitimeras genom arbetet och de som inte uppfyller kraven stängs ute. Moderaterna är idag ganska explicita med detta då man hävdar att samhällsutvecklingen hänger på att samhällsbärarna inte får stå tillbaka för grupper med särintressen (Moderaterna, 2011, s. 5). Man börjar här se en makthierarki men som inte uttalas explicit utan döljs med retorik om att individens inkludering sker genom individens egen vilja och möjlighet. På samma sätt skedde skötsamhetskulturens etablerande, den beskrivs ofta som en process som kom inifrån arbetarrörelsen och inte genom påtryckningar utifrån, men jag ska försöka visa på hur den till stor del även har grund i en protestantisk världsåskådning. Det är också här vi ser hur myten fungerar, när ett ideal inte längre är politiskt utan framställs som organiskt framväxt och naturligt. Man kan se hur den politiska kampen rör sig inom mytens ramar då de exkluderade inte kämpar för maktrelationen upplösande utan istället söker inkludering.

Som jag tidigare nämnde så var väckelserörelsen särskilt stark under tiden för den fackliga organiseringen i Sverige. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke den starka ställning kyrkan har haft som moralisk kompass under en mycket längre tid än så. Max Weber driver i *Kapitalismens uppkomst* tesen att en av de största orsakerna till den västerländska kapitalismens uppkomst och framgång är dess rötter i protestantismen och dess olika förgreningar (Weber, 1986, s. 93).

Framförallt har denna kapitalistiska anda uppkommit i och med synen på arbetet och etiken som omgärdar det. Weber spårar två tydliga skiften som lett fram till detta, dels skiftet från kollektiv religion som främst fanns i byar och mindre samhällen till en mer individualistisk dito där frälsningen eller lyckan skulle komma genom den egna personen. Det andra skiftet är det som har gått från idén om att genom mystiken eller bönen sträcka sig ut mot det utom- eller övervärldsliga till att själv bearbeta världen (Weber, 1986, s. 102 & 127). Frälsningen kommer alltså genom hårt arbete och fromhet från den enskilde individen. I och med framförallt individualiseringen uppkommer också en tydlig hierarki i frälsningen som bygger på livssituation och ursprung. Med andra ord en tanke om att vissa är i större behov av frälsningen än andra (Weber, 1986, s. 104). Kopplat till detta finns, framförallt inom de strängare protestantiska lärorna, idén om predestinationen som går ut på att ditt öde redan är förutbestämt men för att överhuvudtaget ha en chans att uppnå det måste man utifrån sin givna plats i samhället vara en så god kristen som möjligt (Weber, 1986, s. 114). Är man då arbetare så innebär detta att arbeta hårt och förlika sig med vad den positionen innebär. Detta motsätter sig på intet sätt att man kan förändra sin position men innebär inte heller att ens ursprungsposition i samhället kan användas som ursäkt för sin nuvarande position. I förlängningen har detta fött vidare tankar om materiell välfärd som beviset på ett gudfruktigt och dygdigt liv (Weber, 1986, s. 94) och konceptet *the american dream*, idén att vem som helst kan nå toppen genom hårt slit. En aspekt som Weber tar upp i relation till predestinationen och det slitsamma arbetsidealet är hur man i en sådan teologi inte bara förflyttar frälsningen utan också straffet från gud till människan. Disciplineringen sker inte längre genom gud eller kyrkan utan sker preventivt genom människan själv, man straffar sig själv för att inte bli straffad (Weber, 1986, s. 105). Genom detta kan man förstå arbetarrörelsen anammande av skötsamhetskulturen som till största delen sköttes från de egna leden (Ambjörnsson, 1988, s. 22). Även ansvaret hos den egna individen som fanns då som nu har en tydlig koppling till den protestantiska arbetsetiken, detta trots att Sverige idag till största delen är ett sekulariserat samhälle.

3.2 Den nyktre arbetaren

Nykterhetsrörelsens främjande genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholens natur och verkningar samt genom stödandet af en praktisk nykterhetslagstiftning (Socialdemokraterna, 2001 [1905], s. 22).

En rörelse som både har en tydlig anknytning till skötsamhetsidealet och som historiskt sett (men inte alltid) varit starkt kopplad till och framförallt har sitt ursprung i den protestantiska kyrkan och dess ideal är nykterhetsrörelsen. Dess organisering började på 1700-talet då man inom kyrkan ansåg att det dracks för mycket bland såväl gemene man som bland prästskapet. Stöd för spritens

moraliska förkastlighet fann man bland annat i Martin Luthers skrifter, trots att bibeln inte explicit förbjuder alkohol utan snarare varnar för det lustfyllda ruset (Kjellberg, 1979, s. 12 & 21). Sedan dess grundande har nykterhetsrörelsens medlemsantal och inflytande gått upp och ner, men efter en ordentlig tillbakagång under 1800-talets mitt kom slutet av 1800-talet och framförallt det tidiga 1900-talet att bli dess mest inflytelserika period i Sverige (Kjellberg, 1979, s. 70). Man kan alltså placera in den i den motreaktion på moralisk förkastlighet och osunt leverne som jag nämnde i föregående avsnitt. Nykterhetsrörelsens relevans för myten kring arbetet finner jag dels i att det är ett av de tydligaste uttryck för den kontroll av folket och arbetarklassen som arbetsetiken och idealbilden av den skötsamme arbetaren innebar. Dessutom är den tydliga kopplingen till arbetarrörelsen själv intressant och ligger i linje med den självkontroll som pågick. Kopplingen blir kanske tydligast i det faktum att citatet ovan är en av punkterna i ett av socialdemokraternas tidiga partiprogram, men krav på nykterhet fanns i många fackliga och politiska föreningar kopplade till arbetarrörelsen. Partiprogrammet som är citerat är förvisso över 100 år gammalt men relevansen för att diskutera nykterhet idag finns dels i arbetsetiken men också det faktum att vi fortfarande har ett alkoholmonopol i Sverige. Systembolaget som vid sitt bildande 1955 (NE, 2013) blev en slags institutionalisering av dess föregångare motboken visar tydligt hur det finns idéer om hur folkets ohälsa måste regleras, ett slags paternalistiskt kontrollerande av moralen. Intressant i detta är att det förvisso är ett uttryck för en protestantisk etik men att det sker på ett mycket mer tydligt hierarkiskt sätt än andra frågor då det är faktiska lagar som reglerar alkoholkonsumtionen. Nu är det förvisso inte alkohollagstiftning som ska diskuteras utan hur idén kring nykterhet påverkar vår syn på arbetet.

För att få ytterligare förståelse för kontexten så kan det vara värt att nämna två andra punkter som stod i socialdemokraternas partiprogram 1905, dessa behandlar hur kyrkans makt i skola respektive stat överlag borde inskränkas (Socialdemokraterna, 2001). Alltså krav på, på det formella planet, ett mer sekulariserat samhälle samtidigt som ideal med sin grund i kristendomen ska undervisas i skolan. Detta är ett bra exempel på hur det som tidigare var politiskt blir avpolitiserat och en naturlig del i sättet på vilket vi tänker kring världen. Att två så till synes motsatta åsikter kan saluföras samtidigt kan finna sin förklaring i närheten mellan arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Som jag tidigare beskrev så kan man se skötsamhetsidealet som en del i moderniseringen, och ett mer specifikt förhållande i samma process är det mellan fackföreningar och nykterhet. Nykterheten var något som skänkte legitimitet till en politisk kamp som skulle föras på ett lugnt och fredligt sätt (Ambjörnsson, 1988, s. 107) Man accepterade som tidigare nämnt vissa borgerliga ideal för att inte bli avfärdade av arbetsgivare och borgerligheten och därmed möjliggöra att uppnå andra politiska mål. Bakgrunden till detta finns till stor del i det pragmatiska demokratiideal som var gemensamt för nykterhetsrörelsen och den mer reformativa arbetarrörelsen, varje beslut skulle tas efter diskussion och gemensamt överläggande vilket innebar att både ge och ta (Ambjörnsson, 1988, s. 83). Detta var något som både lärdes ut och anammades inom föreningarna, som inte bara hade nykterhet utan också bildning på agendan. Nykterhetsrörelserna präglades i övrigt av protestantiska tankar

såsom det individuella ansvaret för sin livssituation, som exempelvis visar sig i hur medlemmar som brutit sitt nykterhetslöfte oftare möttes med uteslutning än stöd (Ambjörnsson, 1988, s. 78). Ronny Ambjörnsson som skrivit om arbetarnas skötsamhetsideal menar också att nykterhetsrörelsen delar arbetarrörelsens kamp och vilja. Det finns en strävan i att förbättra sig själv och bekämpa de antagonister man hittar (Ambjörnsson, 1988, s. 90). Att vara nykter beskrevs exempelvis som en frihet snarare än tvång då man inte längre var slav under rusets bojor. Även bildningen var en del i denna strävan mot perfektion av den egna personen.

Ett fenomen som är intressant att ta upp i relation till kontrollerandet av arbetarklassen och nykterhetsrörelsens kamp är egnahemsrörelsen som växte fram under det tidiga 1900-talet. Det hela syftade till att genom statliga lån ge arbetare chansen att flytta från trånga lägenheter i städer till egna hus på landet (Germundsson, 2001, s. 47). Det intressanta för myten om arbetet är inte bostäderna i sig utan sättet på vilket dessa förmedlades och vad de ämnade göra. För att få möjlighet att flytta till dessa åtråvärda hus var man tvungen att vara känd som skötsam, nykterhet och sparsamhet var några av kraven. En annan intressant aspekt i egnahemsrörelsen var att det fanns ett uttalat mål att bevara en självförsörjande jordbrukarklass och därigenom hejda arbetarrörelsens framväxt (Germundsson, 2001, s. 50). Om vi återigen vänder oss till Weber så kan man se hur strävan och kampen är ett uttryck för att förändra världen man lever i snarare än den andliga. Men också att det föds en rationalitet och målmedvetenhet, tillvaron har ett mål med en tydlig riktning (Weber, 1986, s. 114). Riktningen spårar Weber i sin tur till tanken om predestinationen där det jordliga livet har en tydlig riktning mot frälsningen. Det är den rationaliteten och viljan som Weber menar är grunden till det kapitalistiska samhället men också den kapitalistiska människan (Weber, 1986, s. 36). Den individuella individen som förvisso är en del av ett kollektiv men framför allt sliter för sin egen perfektion och frälsning. Alltså kan man återigen se hur den protestantiska läran medför en individualisering som också kom att speglas i det tidiga 1900-talets socialdemokratiska politik och deras syn på arbete. Istället för en politik för den absoluta arbetarklassen så riktar sig politiken mer och mer mot en ny medelklass (Nordin, 1981, s. 82). Denna process kan man se kulminera i Saltsjöbadsavtalet då kampen mellan arbete och kapital läggs åt sidan till förmån för ordning och effektivitet (Nycander, 2008, s. 74), vilket jag kommer ta upp i nästa kapitel.

4 Det nyttiga arbetet

4.1 För samhället

För att klara framtidens välfärd är det nödvändigt att sammantaget öka antalet arbetade timmar. Det kräver att arbetslösheten pressas ner och att alla som idag arbetar deltid erbjuds heltidstjänster (Socialdemokraterna, 2013, s. 32).

Att skapa jobb är kanske en av de vanligare frågorna som kommer på tal i anslutning till riksdagspolitiken och det är en intressant politisk fråga ur många aspekter. Dels kommer vi tillbaka till rätten till arbete, idén att ett arbete är något som samtliga människor både vill och måste ha. En annan aspekt är den samhälleliga, att samhället behöver samtliga människors arbete för att överhuvudtaget gå runt. Dels så finns det i detta de olika jobben och uppgifterna som måste utföras men också så talar man om vikten av full sysselsättning för ekonomins skull, skattepengar måste komma in för att finansiera välfärden som i citatet ovan. Jag vill här ta upp aspekten i den tidigare nämnda idén att alla måste hjälpa till för att samhället ska fungera men istället för ur den individuella aspekten se det ur den kollektiva (väl medveten om att dessa knappast går att fullständigt separera utan är ömsesidigt beroende av varandra). Ingången till detta blir kanske tydligast i Paulsens fråga om hur arbetet överlevde teknologin, hur en explosionsartad teknisk utveckling inte innebär att det mänskliga arbetet har minskat i omfattning. Eller snarare varför utvecklingen mot en minskning i mänskligt arbete med så mycket kraft motarbetas. Paulsen tar upp det befängda i att inte jobba för att skapa välfärd utan skapa en välfärd för att kunna arbeta (Paulsen, 2010, s. 50). Många jobb som skapas har inte någon faktiskt nytta gentemot resten av samhället utan görs som en åtgärd för att människor som är utan arbete ska få en inkomst. Man kan ifrågasätta logiken i detta och man kan till och med på samhällsekonominns egna grund ta upp de exempel då jobben kostar mer att skapa än det mervärde de genererar (Wallroth, 2013). Att en utveckling mot knapphet på jobb sker är i sig inget särskilt konstigt, då många uppgifter som krävde mycket mänsklig arbetskraft förr idag görs med maskiner som opereras av ett fåtal. Paulsen tar skogsindustrin i Finland som exempel, där antalet anställda de senaste 60 åren sjunkit från 100000 till 1449 med samma produktion (Paulsen, 2010, s. 78). Man kan alltså häri se ett par tankar som visar på hur myten kring arbetets utformning är närvarande. Den ena, som jag senare ska komma till, är tanken om lönen som det enda sättet för en individ att få de ekonomiska medel som krävs för försörjning och det andra, och som kanske är tydligast i citatet från socialdemokraterna, som bygger på den kapitalistiska idén om tillväxt. Välfärden som vi känner till den sägs vara i ständigt behov av en tillväxt för att täcka de

ökande behoven och därmed blir också full sysselsättning nödvändigt. Hardt och Negri beskriver i *Imperiet* hur kapitalismen till sin form är beroende av att ständigt växa för att inte själv gå under (Hardt & Negri, 2000, s. 224). I linje med marxistisk teori bygger detta på tanken om kapitalismens inneboende paradox som till slut kommer bli dess undergång, att nya produkter och marknader krävs för att utslagsmekanismerna inte ska få systemet att kollapsa (Engels & Marx, 1848). I samma process som företagen skapar nya marknader och produkter så skapas också nya jobb. Det går att se denna process på två sätt, antingen på det klassiska (kapitalistiska) sättet att produkter och jobb skapas för att täcka människors behov men man kan också vända på det och se konsumtionen (påeldad av marknadsföring och reklam) som ett sätt att täcka den överproduktion som full sysselsättning innebär. Paulsen tar upp exempel på överproduktion i form av produkter med medvetet kort livslängd och de enorma mängder livsmedel som årligen slängs (Paulsen, 2010, s. 147). Engels och Marx menar att för lönearbetets upphörande kommer då det inte längre finns något kapital (Engels & Marx, 1848).

Att läsa arbetet utifrån ett marxistiskt perspektiv är relevant då det var i den traditionen som arbetarrörelsen startade. De tidiga socialdemokraterna präglades starkt av en marxistisk verklighetsbeskrivning. Man talade bland annat om den stränga dikotomin mellan arbetare och kapitalägare men också hur produktionsmedlen borde kontrolleras av de som nyttjade dem (Socialdemokraterna, 2001 [1905], s. 20). I den retoriken kan man tydligt se spåren från Marx men detta till trots så var man inte beredd att ta steget till lönearbetets upplösande såsom Marx förespråkade det. Istället börjar man, som tidigare nämnt, på det tidiga 1900-talet se en dragning mot en mer pragmatisk politik och anammandet av vissa liberala och borgerliga ideal. Exempelvis så erkänns småföretagare och bönder som parter som står utanför den marxistiska dikotomin. Politiken i sig bär också de reformistiska drag som mer verkar för ett accepterande och långsamt förändrande av den befintliga utformningen av arbetet snarare än den omstörtande revolutionen (Socialdemokraterna, 2001 [1905], s. 22). För att förstå kontexten bör det dels sägas att detta skedde i en tid av ett mer och mer centraliserat socialdemokratiskt parti som styrdes av yrkespolitiker men också att det var en produkt av klimatet i Sverige med de många arbetskonflikterna som skakade samhället. I den här kontexten pågick också de största ideologiska konflikterna som splittrade mer bokstavstroga marxister och pragmatiska socialliberaler i olika fraktioner (Nycander, 2008, s. 37). Samtidigt så får man inte glömma föreningslivet och dess ideal som en slags mall eller föregångare till det svenska folkhemmet, idén att beslut ska tas genom konsensus och att kollektivet ska främjas genom allas gemensamma vilja. Med andra ord att man förespråkar effektivitet framför idealism.

Föga förvånande kom den mer pragmatiska och liberala sidan att bli mer framgångsrik och sakta men säkert kom debatten kring arbetet mer och mer att präglas av konsensus. Kulmen för detta kan sägas vara Saltsjöbadsavtalet och överlämnandet av ansvaret för striderna på arbetsmarknaden från staten till LO och Sveriges arbetsgivarförbund (SAF). Återigen kan vi se en tydlig brytpunkt då något lämnar den politiska sfären och blir naturaliserat. Arbetets vara eller icke

vara kom om det på något sätt varit under debatt att bytas ut mot diskussion kring dess inbördes konstitution. Saltsjöbadsavtalet kom nämligen också att innebära restriktioner mot de stridsåtgärder som parter i en arbetstvist kunde använda för att undvika oroligheter (Nycander, 2008, s. 74f). I och med denna mer och mer likriktade politik som idag är tydligare än någonsin kan man prata om hur den dialektiska konflikten som präglade den tidiga socialdemokratiska retoriken har ersatts av den konsensusökande effektiva dito som är mer typisk för den liberala kapitalismen. Om man återigen ska vända sig till Weber och det steg i utvecklingen som jag avslutade föregående kapitel med så är detta enligt honom den naturliga konsekvensen av den protestantiska etiken. Den rationella och kalkylerande människan är en produkt av en närmast asketisk syn på arbete och konsumtion, där sparsamhet och målmedvetenhet är ledord. Med denne kommer också normer och regler kring företagande och organisering av arbetskraft, en byråkratisering av samhället (Weber, 1986, s. 136). En viktig aspekt i detta är separationen av hem och företag som skapar en frikopplad ekonomisk och rationell sfär där det råder juridisk jämlikhet. Alla är bundna till samma lagar och transaktioner sker på lika villkor, oavsett relation i övrigt. Därför sker en ständig rationalisering av såväl arbetare som företagare där varje aktör utgår från det mest lönsamma för den egna personen. Företag som inte är effektiva konkurreras ut och arbetare är fria att röra sig mellan arbete för att själva få den största ersättningen (Zetterberg, 1986, s. 17). Weber kallar detta för den borgerliga kapitalismen och den ser mer eller mindre ut som den marknadsekonomi vi känner idag (Weber, 1986, s. 38). Att många av de tankar och normer som präglade kapitalismens uppkomst finns kvar idag kan vi se bland annat då moderaterna talar om den fria människan på arbetsmarknaden eller vikten av ”ordning och reda” i ekonomin (Moderaterna, 2011, s. 5).

4.2 För individen

Genom eget arbete skapar varje person möjlighet att fylla livet med innehåll (Moderaterna, 2011, s. 6).

Arbetet är centralt i många människors liv, man skulle kunna hävda att det är en av de viktigaste sakerna som definierar vem man är. Ofta hör man idag, i linje med citatet ovan, hur arbetet är den aktivitet genom vilken vi förverkligar oss själva och skapar mening med livet. Det arbete man då talar om är just lönearbetet, en karriär. Det obetalda hushållsarbete som oftast utförs av kvinnor är inte del av den diskursen, inte heller ideellt arbete i föreningar eller organisationer åsyftas utan det är endast något som sker i mån av tid. Samtidigt som arbetet har en så central roll och sägs vara så nyttigt för den enskilde individen kan man ifrågasätta det paradoxala i att människor hellre har fritid än arbetar, att det finns en arbetsförmedling som arbetslösa måste söka jobb genom för att få sin arbetslöshetsersättning. Dessutom får man inte glömma det tvingande i att arbete är det huvudsakliga sättet på vilket man kan överleva rent materiellt. Man kan

också se hur detta är en del i myten, i linje med hur de första fackföreningarna krävde arbete och bättre villkor så uttrycker ett av de tidiga socialdemokratiska partiprogrammen hur arbetarna vill tjäna sitt uppehälle genom sitt arbete (Socialdemokraterna, 2001 [1905], s. 20). Man kan inte tänka sig ett fördelningssystem, såsom Marx kommunistiska, bortom den rådande normen. Direkt kan vi dra en koppling till tidigare resonemang kring den protestantiska etiken, att arbetet är det dygdiga och helt nödvändigt för en frälsning, må den vara ekonomisk eller andlig. Men jag vill hävda att vad som glömts bort är vilket sorts arbete det är som utförs och hur detta ställer sig i relation till idén om att fylla livet med innehåll genom sitt arbete.

I den tidiga arbetarrörelsen bestod de olika fackföreningarna främst av olika hantverkare som ville försäkra sig om att de skulle kunna leva på sitt hantverk. I takt med både arbetarrörelsens och modernitetens utveckling kom sådana arbeten gradvis att försvinna och istället bli automatiserade och industrialiserade. Den enskilde arbetaren blev istället för en producent bland många en del i produktionsledet.

Tydligast är den fordistiska rullande band-principen där bilindustrin effektiviserades genom arbetsdelning, varje arbetare gjorde en liten detalj på varje bil istället för att alla skulle göra en bil var (Bryson m.fl., 2004, s. 30). Detta samtidigt som den tekniska utvecklingen gjorde, och fortfarande gör, att antalet arbetare som krävs för att framställa en produkt blir färre och färre. Paulsen tar i anslutning till detta upp två närbesläktade effekter, alienation och teknikalienation. Det är ur marxismen sprungna idéer om hur människan i en modern produktion tappar relationen med sin produkt och därför också förlorar glädjen och kreativiteten i arbetet (Paulsen, 2010, s. 172). Detta sker just genom att man blir en del i produktionen och varken får se processen eller ta del av slutresultatet. Teknikalienationen sker då arbetaren genom tekniken tappar kontakten med sin produkt, att istället för att bearbeta tinget så sköts det genom en dator eller maskin, exempelvis en bagare inte vet hur man bakar ett bröd utan endast vet hur displayen på bakmaskinen fungerar (Paulsen, 2010, s. 177). Man kan i båda fallen tala om att arbetaren blir distanserad från produkten men också mekaniserad i arbetsprocessen och arbetet blir utan mening. Den enda drivkraften är då den nödvändiga ersättningen. Gorz för en diskussion om hur alienationen fungerar och därigenom också om vad som är kreativt och önskvärt arbete. Han menar att den är tredelad och dels består i just att arbetaren måste ha en relation till sin produkt men också att man ska kunna kontrollera både arbetets organisering och själva arbetsprocessen. Uppfylls inte dessa krav tappar arbetet sin mening och blir inte kreativt, istället blir det bara något som måste göras och därmed en destruktiv kraft (Paulsen, 2010, s. 174). Man kan då knappast tala om att genom arbetet fylla livet med innehåll. I relation till detta och den överproduktion av varor som jag tog upp i föregående avsnitt så skapas också vad Paulsen kallar för tomt arbete, den tid som spenderas på arbetsplatsen men som inte ägnas åt själva arbetet. Han tar upp en rad exempel på detta och menar att det är vanligt att inte ens en huvudsaklig del av arbetstiden används till det faktiska arbetet, vissa arbeten undantagna (Paulsen, 2010, s. 178). Man kan när logiken som här inte går ihop (att människor har för lite att göra på jobbet samtidigt som

vi producerar mer än vad vi orkar konsumera) se hur arbetets utformning bygger på en myt. Idén om det självuppfyllande arbetet är en sådan, en annan som ligger nära den är den sociala inkluderingen. Att arbetet inte bara är nyttigt för individen genom det faktiska arbetet utan också på grund av den sociala gemenskap det innebär. Bland annat uttrycks detta då man talar om ”utanförskapet”, de människor som är arbetslösa eller nyanlända i ett land, att för att de ska bli en del av samhället så ska de först bli en del av arbetslivet (Moderaterna, 2011, s. 6). Flera studier har också gjorts som visar att de som står utanför arbetets gemenskap ofta mår sämre (Paulsen, 2010, s. 58). Problemet med ett sådant resonerande är dock att man förutsätter arbetslivet och den gemenskap det innebär och ser det som något självklart, man har redan accepterat myten. Vid ett lönearbetets upplösande hade gränserna för gemenskap och utanförskap suddats ut. Gorz kritiserar även denna gemenskap som en konstruktion där det sociala utbytet egentligen bara är en fasad av social kompetens som fortfarande krävs för att få vara med (Gorz, 1999, s. 80). Myten blir här tydlig då man inte talar om ett upplösande eller en omstrukturering (som att dela på det befintliga arbetet istället för att skapa nytt) av systemet utan kan endast tänka sig åtgärder inom mytens ramar. Precis som de andra delarna av arbetet som jag hittills har gått igenom så kan se hur spåren från dessa tankar går tillbaka till en protestantisk etik. Det krävs att man gör rätt för sig för att få vara en del i gemenskapen, det hårda arbetet måste stå först så att man kan bevisa att man förtjänar sin plats i gemenskapen. Även dessa tankar lyser igenom när man pratar om det självuppfyllande arbetet. Det är inte arbetets utformning eller ens vad som kommer ut av arbetet som är viktigt utan slitet och det ansträngande i arbetet är den enda vägen till frälsningen.

5 Det nya arbetet

5.1 Ett privilegium

Detta övergripande krav på fler arbetade timmar står inte i motsättning till kravet på mer individuellt anpassade arbetstider. Tvärtom ger en ökad flexibilitet med möjlighet att anpassa arbetstiden till människors olika förutsättningar och olika livssituationer möjlighet för fler att vara yrkesaktiva under en längre tid i livet (Socialdemokraterna, 2013, s. 32).

Idealtypen av en arbetare såsom den som beskrevs i ett tidigare avsnitt utgår ofta från den manliga industriarbetaren. Den i moderniteten alienerade mannen som står vid det rullande bandet för att försörja sin familj, Marx revolutionära subjekt. Denna bild var problematisk redan på Marx tid då dels andra arbetare inte riktigt passade in i den strikta dikotomin men framförallt så glömdes kvinnornas arbete, både på arbetsmarknaden och det obetalda i hemmet, bort. Idag är denna schablonformade arbetare om möjligt ännu mer problematisk, arbetet har nämligen kommit att på många håll ta en annan form än vad det historiskt har gjort. Dessa förändringar är intressanta då de skiljer sig tydligt i såväl tid och rum som i själva arbetsprocessen men är, som jag ska argumentera, uttryck för samma syn på arbetet som tidigare.

Skiftet från den fordistiska produktionen till den post-fordistiska får oftast stå som exempel för denna förändring, istället för ackumulation, arbetsdelning och skalfördelar så försöker man idag bygga produktionen på flexibilitet och ”just in time”-produktion (Bryson m.fl., 2004, s. 30). Givetvis är detta något som gäller för väst och på många sätt har möjliggjorts där för att den klassiska fordistiska produktionen i många fall flyttats till länder där produktionen är billigare (Arvidsson, 2002, s. 24). Problematiken här är inget jag kommer ta vidare i utan mitt fokus förblir det svenska arbetet (om än med detta i bakhuvudet). Förutom produktionen av faktiska varor så har den synen på produktion inneburit skapandet av nya jobb där produktionen är immateriell och istället består av tjänster och service (Arvidsson, 2002, s. 30). Det kanske tydligaste uttrycket för detta nya arbete är just flexibilitet, något som inte bara gäller produktionen utan också arbetaren. Det kan pratas om genom en skenbart kreativare arbetsprocess, där arbetaren ”släpps fri” men under kontrollerade former som inte innebär någon egentlig frihet (Gorz, 1999, s. 65). Något mindre viktigt avvaras för att strukturen ska bestå och genom detta passiviserar arbetaren. Slavoj Žižek talar om detta som en medveten strategi då man genom något explicit gott skyler över något implicit dåligt (Žižek, 2010, s. 71). Detsamma gäller arbetstider och anställningsvillkor, att

inte ha fasta arbetstider eller anställning kan förespråkas genom den individuella friheten men innebär ofta istället att individen förväntas vara tillgänglig för arbete under större delar av dygnet men endast arbetar då det finns en efterfrågan på deras arbete. Tydliga exempel på detta är dels skräckexemplen då McDonalds uppmanade ungdomar att stämpla ut men stanna kvar på jobbet under lugnare perioder (Eriksson & Zaccheus, 2010) men också den stigande utsträckning i vilken bemanningsföretag används för tillfälliga anställningar som precis ska täcka efterfrågan (DN, 2012). Gorz beskriver hur denna retorik kring frihet inte infriar något då den enskilde individen alltjämt är beroende av arbete för främst inkomstens skull men också för den sociala inkluderingen (Gorz, 1999, s. 13). En kanske ännu tydligare maktrelation än den som finns mellan arbetsgivaren och arbetstagaren uppstår då mellan arbetsgivaren och den möjlige eller tillfällige arbetstagaren. Den tillfällige är nämligen i ännu större behov av det arbete som erbjuds då stödet som den fast anställde har i form av kollektivet och fackliga avtal inte finns. Sätter man det här i en kontext som den jag beskrivit med en överproduktion och nödtåtgärder som att skapa jobb då de befintliga inte räcker till alla blir det i konkurrens med andra i samma position den enskilde individens uppgift att göra sig tillgänglig och attraktiv för arbetsgivare (Gorz, 1999, s. 65). Arbetslösheten blir i och med det här ett ännu starkare vapen för arbetsgivarna och från det att arbetet krävts som en rättighet kan man istället tala om det som ett privilegium. Det sker alltså en ytterligare individualisering av arbetet. Ett aktuellt exempel är hur arbetsförmedlingen försöker sätta människor i arbete genom coachning och välskrivna cv:n (Arbetsförmedlingen, 2011) istället för att föra en diskussion kring arbetsmarknaden eller att det kanske varken finns eller behövs fler jobb. Tanken att det skulle finnas arbetsgivare i behov av anställda samtidigt som det finns människor med rätt kompetens men att enda hindret för en anställning skulle vara för dåligt skrivna cv:n är ganska absurd. Istället kan man genom detta se hur sättet man tänker kring arbete är fast i ett visst system, det bygger på en myt kring vad arbetet måste vara. En parallell kan här dras till Paulsens resonemang kring arbete och välfärd och vilket utbud eller vilken efterfrågan som styr eller bör styra (Paulsen, 2010, s. 50). Man ser i diskursen kring arbetet arbetsutbudet som otillräckligt för att mätta efterfrågan på arbete istället för att se det som att efterfrågan på produktion har mättats och att vi därför inte behöver arbeta mer.

Som jag tidigare nämnde är en annan aspekt av skiftet från fordism till post-fordism och som väl kan ses som ett led i individualisering och tanken om det flexibla arbetet och det sociala arbetet, arbetet som inte går ut på bearbetning eller förädling av ett ting. Den sociala aspekten i arbetet har kommit att bli viktigare i många branscher och vissa bygger helt och hållet på den. Arbetet förflyttas då från utsidan av arbetaren till insidan, istället för bearbetning av tinget så går arbetet ut på social interaktion och att dela med sig av sig själv (Paulsen, 2010, s. 182). Arbetsuppgifter blir då inte längre bara uppgifter som utförs utan personlighetsdrag som förväntas finnas naturligt. På samma sätt som den flexibla arbetstiden ställer krav på att ständigt vara tillgänglig så blir arbetet en del av ens person och därmed inte något som lämnas på arbetsplatsen. Man kan också förstå detta genom retorik kring hur en medarbetare är representant för sin arbetsplats

även utanför arbetstiden, uppmärksammat då anställda blivit sparkade efter att ha talat illa om arbetsplatsen på exempelvis sociala medier (Pavlica, 2013). Ett sätt att förstå detta på är hur det har inkorporerat den protestantiska idén om att arbetet är mer än bara ett arbete utan även ett kvitto på den egna personen. Det finns en tydligt kontrollerande aspekt i detta, i hur arbetet kommer att vara en större och större del av fritiden och den egna personen. Även den starka individualistiska idén kommer igen här men paradoxalt nog så inskränker den mer friheten än vad den frigör då den fortfarande är en del av ett system där varje individ är beroende av lönearbetet.

5.2 En annan väg?

Reduceringen av den obligatoriska arbetstiden till en verkligt försumbar del av livet, möjligheten att se anställningen som en liten del av existensen och inte källan till permanent identitet (Virno, 2002, s. 58).

När nu ett försök till att förklara berättelsen kring arbetet har visats upp kan det vara på sin plats att visa hur det finns andra berättelser som skulle kunna utgöra alternativ till den rådande myten. För att komma åt dessa krävs det att man omtolkar de fakta som myten är uppbyggd på och berättar en ny berättelse. Liksom Kropotkin så kommenterade Paul Lafargue revolten 1848 och hans slutsats var att genom att kräva rätten till arbete och att lagstadga 12 timmars arbetsdag hade proletariatet på egen hand ”undergrävt sina barns liv och livskraft” (Lafargue, 1988, s. 43). När han ställer denna 12 timmar långa arbetsdagen mot hur inte ens slavar vid de franska kolonierna 50 år tidigare arbetade så länge (Lafargue, 1988, s. 48) kan man se hur en annan väg kanske hade varit möjlig. Vidare tar Lafargue upp exempel på hur teknisk utveckling och automatisering av arbetet snarare leder till fler människor i arbetet än tvärtom. Hans lösning är en som kommer igen hos andra arbetskritiker och handlar om att utnyttja de tekniska innovationer som underlättat arbetsuppgifter och dela upp det arbetet som behövs på hela befolkningen (Lafargue, 1988, s. 70). Lafargue menade att det då *Rätten till lättja* kom ut 1883 endast hade krävts tre timmars arbete per person och dag för att upprätthålla en god samhällelig standard, han går till och med så långt som att yrka på ett förbud mot längre arbetstid (Lafargue, 1988, s. 85). Ett problem som dyker upp i och med Lafargues hållning är det att arbetet även vid ett förkortande av arbetstiden är den främsta fördelaren av tillgångar och kräver därmed visst arbete för att varje individ ska få sin ersättning. För att bryta med detta kan man istället ämna mot en upplösning av kopplingen mellan arbete och inkomst, en idé oftast tar sig form genom medborgarlön eller basinkomst som det också kallas (Dyer-Witthford, 2002, s. 142). Medborgarlön som innebär att samtliga medborgare är garanterade en viss ersättning på tidslig basis. Själva utformandet av en sådan medborgarlön finns det många röster om och det är knappast oproblemiskt. Vissa hävdar att det bör ske som ett komplement till

lönearbetet som det ser ut idag för att undvik att människor hamnar i den värsta misären, andra menar att den bör ligga på en nivå en bra bit över existensminimum och därmed göra ett arbetsliv till en möjlighet snarare än ett tvång. I en sådan variant förskjuts maktförhållanden såsom de som beskrevs i föregående avsnitt från arbetsgivare till arbetstagare som kan välja en sysselsättning som faktisk är kreativ och meningsfull (Gorz, 1999, s. 111). Detta görs dels för att individen inte är tvingad att sälja sitt arbete för inkomst men också för att (liksom i Lafargues förslag) inte finns en reserv av arbetslösa som alltid är beredda att sälja sitt arbete till lägre pris och därmed skapar konkurrens arbetare emellan.

En viktig poäng, särskilt i relation till den protestantiska arbetsetiken, tar Gorz upp då han menar att tal om arbetets värdighet måste avfärdas till förmån för viljan till rätten att inte arbeta (Dyer-Witthoford, 2002, s. 143). Man kan också i en sådan ny syn på arbetet röra sig bort från den ur protestantiska etiken sprungna idén om hur att inte arbeta och istället njuta och släppa lös lusten bör vara något stigmatiserande. Relaterat till sin syn på alienationen presenterar Gorz också hur en ny syn på och organisering av arbetet är möjlig om man, som andra också föreslagit, garanterar inkomsten och fördelar arbetet samtidigt som man låter arbetaren själv kontrollera arbetstiden (Gorz, 1999, s. 108). Han påpekar hur en sådan organisering inte är förenlig med kapitalismen utan, som tidigare nämnt, kräver dess uttåg men har trots detta fått kritik för att inte på riktigt ta itu med kapitalismens utan snarare förorda att man ställer sig vid sidan av (Dyer-Witthoford, 2002, s. 144). Paulsen tar upp en liknande problematik genom Zizek och hur denne menar att medborgarlönen lätt kan komma att bli en slags välgörenhet och därmed missar de ekonomiska skillnaderna som är en del i kapitalismen och själva grundproblemet (Paulsen, 2010, s. 217).

Paulsen tar också upp andra vägar jämte de totala omstruktureringarna eller upplösningarna av systemet i vilket lönearbetet är centralt som också syftar till motstånd men på en mikronivå. Dessa former av motstånd benämner han som ekoaktivism och kan bestå i maskning på arbete, fildelning eller bojkott av vissa varor och tjänster (Paulsen, 2010, s. 206). Man kan diskutera dess relevans och nytta för en fullständig revolution av arbetet eller överhuvudtaget i en strukturell analys av samhället men Paulsen menar att de har en styrka i dess direktitet och genomförbarhet för den enskilde individen som akademiska diskussioner kring utopier saknar (Paulsen, 2010, s. 207). Dessutom behöver inte det ena utesluta det andra. Jag finner dess största relevans i att de kan vara sätt på vilka man avslöjar myten och gör den politisk igen. Paulsen visar genom exemplet fildelning hur ett förbud som med få engagerade hade förblivit ett förbud men hur det nu har blivit en politisk fråga och tvingat producenter att förändra sig genom många individers engagemang (Paulsen, 2010, s. 211). Oavsett tillvägagångssätt för att förändra arbetets utformning så omtolkas de fakta som utgör vår historia och berättelse och berättar istället en annan berättelse. En berättelse där rätten till arbete egentligen inte skiljer sig särskilt mycket från tvånget till arbete men där lönearbetet och det kreativa självuppfyllande arbetet inte alls behöver vara synonymmer.

6 Avslutning

Som jag har argumenterat för genom uppsatsen så menar jag att två stora anledningar till att synen på arbete i mångt och mycket ser ut som den gjorde för 100 år sedan är den protestantiska etiken och det kapitalistiska systemet. Precis som Hall argumenterar för att den kristna myten om Satan skänker auktoritet och skapar igenkänning åt berättelsen om realismen och det i hans text populärkulturella exemplet Harry Potter (Hall, 2006, 191) så menar jag att de olika uttrycken för arbetet som jag presenterat ges legitimitet genom den protestantiska etiken och det kapitalistiska samhällssystemet. Weber argumenterar för att protestantismen både föregår och möjliggör kapitalismen (Weber, 1986, s. 93), vilket skulle innebära att protestantismen här ensam är grunden till synen på arbetet. Samtidigt är Weber nyanserad i sin egen analys och menar att protestantismen var en stor faktor men inte ensam till kapitalismens uppkomst (Weber, 1986, s. 96). På samma sätt ser jag på den protestantiska etiken och kapitalismen i relation till arbetet. Här kan man också återkoppla till mytens maktaspekter och se hur den inte enbart upprätthålls av de partier som uttrycker arbetets vikt idag utan vinner legitimitet genom de tidigare berättelser som utgör historien.

De uttryck som legitimeras genom dessa ideologier har förändrats från det sena 1800-talets industri till det samtida post-fordistiska arbetet men synen på hur eller om vi bör arbeta är densamma, med andra ord så berättar de en likande berättelse om och om igen. Exempelvis så blir berättelsen om den reformistiska socialdemokratin som byggde folkhemmet genom att kräva arbetarklassens rättighet till arbete och genom Saltsjöbadsavtalet skapade fred mellan klasserna och därmed lade grunden för hur Sverige kunde bli ett av efterkrigstiden mest framgångsrika länder legitim på dessa grunder. Det hårda individuella arbetet och vikten av att gemensamt upprätthålla ett kollektiv inom vilket lagar och regler gäller är faktorer som gör att en sådan berättelse blir trovärdig, något vi kan definiera oss med. Härigenom kan man också se hur myten reproducerar sig själv genom att definiera länder som framgångsrika i ekonomiska termer eller tala om ett avpolitiserande av kampen om arbetet som ett fredligt effektiviserande, båda ger uttryck som grunden kommer från kapitalismen och den strävsamma protestantismen.

Progressionstanken i stort tror jag är viktig för upprätthållandet av myten kring arbetet. Att man inom både kapitalismen och protestantismen målmedvetet hela tiden strävar efter utveckling gör att man, trots tanken om predestination och ett mål inom protestantismen, aldrig når hela vägen fram utan arbetets uttryck kan ständigt förändras och förbättras. Utgår man ifrån tanken om att en ständig tillväxt är nödvändig så kan man därigenom legitimera att man teknisk utveckling till trots

fortfarande arbetar lika mycket som förut. Vi kommer här tillbaka till Paulsens ursprungliga fråga om hur idén kring arbetet inte har hängt med dess uttryck. Vi kan härigenom dels förstå hur myten fungerar genom att ideologin och uttrycket är separerade men genom detta hittar vi också vad jag ämnade göra med denna uppsats. Att istället för att peka på fördelar eller nackdelar med arbetets nuvarande konstitution försöka förklara grunden till varför det kommit att bli så självklart och därigenom visa hur arbetet idag inte endast är en funktion av dagens politik utan del i en större kulturell och historisk berättelse.

7 Referenser

7.1 Elektroniska källor

- Aftonbladet, 2010. *McDonalds-anställda tvingas jobba gratis*. Tillgänglig: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12311942.ab>. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Alliansen, 2010. *Jobbmanifestet*. Tillgänglig: http://www.moderat.se/sites/default/files/alliansens_jobbmanifest_2010.pdf. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Arbetsförmedlingen, 2011. *Coach över tröskeln*. Tillgänglig: http://www.arbetsformedlingen.se/download/18.6a167f531341a047838800014571/Faktablad+Coach_ö_tröskeln.pdf. Hämtdatum: 2013-05-21.
- DN, 2012. *Fler jobbar i bemanningsföretag*. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ekonomi/fler-jobbar-i-bemanningsforetag>. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Engels, Friedrich – Marx, Karl, 1848. *Det kommunistiska partiets manifest*. Tillgänglig: <http://www.marxists.org/svenska/marx/1848/04-d037.htm>. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Moderaterna, 2011. *Moderaternas idéprogram – ansvar för hela Sverige*. Tillgänglig: http://www.moderat.se/sites/default/files/nya_moderaternas_ideprogram_2011.pdf. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Nationalencyklopedin, 2013. *Systembolaget AB*. Tillgänglig: http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/systembolaget-ab?i_whole_article=true. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Pavlica, Adrianna, 2013. *Sparkad från Ringhals efter Facebook-inlägg*. Tillgänglig: <http://www.expressen.se/gt/sparkad-fran-ringhals-efter-facebook-inlagg/>. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Socialdemokraterna, 2013. *Ett program för förändring*. Tillgänglig: http://www.socialdemokraterna.se/upload/Arrangemang/Kongress/Kongress_13/Beslut/Ett_program_for_forandring_beslutad_version.pdf. Hämtdatum: 2013-05-21.
- Wallroth, Emmelie, 2013. *Regeringens satsning sågas i forskningsrapport*. Tillgänglig: <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article16732587.ab>. Hämtdatum: 2013-05-21.

7.2 Tryckta källor

- Ambjörnsson, Ronny, 1988. *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Arvidsson, Adam, 2002. ””Grundrisse” och det allmänna intellektet” i *Fronesis* 9-10. S. 22-41.
- Barthes, Roland, 2007. *Mytologier*. Lund: Arkiv förlag.
- Bergström, Göran – Boréus, Kristina, 2005. *Textens mening och makt*. Upl. 2:9. Lund: Studentlitteratur.
- Bryson, John R. – Daniels, Peter W. – Warf, Barney, 2004. *Service worlds – People, organisations, technologies*. Oxon: Routledge.
- Dyer-Witheford, Nick, 2002. ”Noll-arbete: Garanterad inkomst” i *Fronesis* 9-10. S. 138-148.
- Germundsson, Tomas, 2001. ”Adelns geografi” I Arcadius, Kerstin & Sundberg, Kerstin (red.), *Skånska godsmiljöer*, Lund: Skånes hembygdsförbund. S. 33-52.
- Gorz, André, 1999. *Arbete mellan misär och utopi*. Göteborg: Daidalos.
- Hall, Martin, 2006. ”The fantasy of realism, or mythology as methodology” i Nexon, Daniel H. (red.) – Neumann, Iver B. (red.), *Harry Potter and international relations*. USA: Rowman & Littlefield publishers, Inc.
- Hardt, Michael – Negri, Antonio, 2001. *Empire*. Cambridge, Massachusetts: Harvard university press.
- Kjellberg, Knut, 1979. *Nykterhet kyrka väckelse*. Stockholm: Sober förlag.
- Kokk, Enn, 2001. ”1897 års program” i Misgeld, Klaus (red.), *Socialdemokratins program 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. S. 11-12.
- Lafargue, Paul, 1988. *Rätten till lättja*. Stockholm/Lund: Symposion förlag och tryckeri AB.
- Nordin, Rune, 1981. *Fackföreningsrörelsen i Sverige I – Uppkomst och utveckling*. Prisma.
- Nycander, Svante, 2008. *Makten över arbetsmarknaden*. Upl. 2:1. Stockholm: SNS förlag.
- Paulsen, Roland, 2010. *Arbetsamhället – Hur arbetet överlevde teknologin*. Upl. 1:3. Malmö: Gleerups.
- Socialdemokraterna, 2001 [1905]. ”Program för Sveriges socialdemokratiska arbetareparti” i Misgeld, Klaus (red.), *Socialdemokratins program 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. S. 19-22.
- Virno, Paolo, 2002. ”Anteckningar om det ”allmänna intellektet”” i *Fronesis* 9-10. S. 54-63.
- Weber, Cynthia, 2010. *International relations theory – A critical introduction*. Upl. 3:1. Oxon: Routledge.
- Weber, Max, 1986. *Kapitalismens uppkomst*. Ratio.
- Zizek, Slavoj, 2010. *Först som tragedi sedan som fars*. Hägersten: Tankekraft förlag.